

Ганна ЄФІМОВА¹,

доктор економічних наук, професор

ORCID ID: [0000-0001-5271-2913](https://orcid.org/0000-0001-5271-2913)

Олексій КОРЗНЯКОВ¹,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

факультет економіки моря

ORCID ID: [0009-0003-5553-7454](https://orcid.org/0009-0003-5553-7454)

¹ Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Прийняття: 01/05/2025

Рецензія: 25/05/2025

Публікація: 30/06/2025

JEL Класифікатор:

O110, P30, P200

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© Єфімова Г.В.,
Корзняков О.С.,
2025

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2025-2-6>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті здійснено дослідження теоретичних засад економічної трансформації та її чинників у контексті сучасного стану української економіки. Метою дослідження є поглиблене осмислення поняття «економічна трансформація» через аналіз існуючих робіт вітчизняних та зарубіжних науковців.

У статті розглянуті різні визначення «економічної трансформації», виокремлено спільні ознаки трансформаційних процесів, запропоновано оновлене авторське бачення цього явища з урахуванням новітніх викликів. Особливу увагу приділено історичній періодизації етапів трансформації економіки України – від становлення ринкової системи до поточної фази, спричиненої повномасштабною війною.

Розглянуті оглядові оцінки вітчизняних вчених щодо державної політики в сфері управління трансформаційними процесами впродовж 1991 – 2024 років. Розглянуті основні причини невдалої урядової політики у сфері управління трансформаційними процесами економіки. Визначено ключові зовнішні та внутрішні чинники трансформаційних процесів, включаючи війну, глобальні кризи, структурні дисбаланси, демографічні зміни, цифровізацію та євроінтеграцію.

На основі статистичних даних оцінено вплив міжнародної підтримки на вітчизняну економіку та підкреслено зростання участі держави в економічних процесах.

ISSN 2786-5339 (print)
ISSN 2786-5347 (online)

Розглянуто перспективи формування нової моделі економічного функціонування, заснованої на інноваціях, цифровій трансформації, зростанні ролі держави та розвитку підприємництва.

Ключові слова: економічна трансформація, трансформаційна криза, державна економічна політика, цифрова трансформація, структурна трансформація, повоєнне відновлення.

Ganna IEFIMOVA, Oleksii KORZNIakov

THEORETICAL FOUNDATIONS AND DETERMINANTS OF THE ECONOMIC TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN ECONOMY

The article examines the theoretical foundations of economic transformation and its factors within the context of the current state of the Ukrainian economy. The study aims to deepen the understanding of the concept of "economic transformation" through an analysis of existing works by both domestic and foreign scholars. The article reviews various definitions of "economic transformation" identifies common features of transformational processes, and proposes an updated author's vision of this phenomenon, considering recent challenges. Particular attention is paid to the historical periodization of the stages of Ukraine's economic transformation – from the establishment of a market system to the current phase, which has been caused by the full-scale war. The paper reviews assessments by domestic scholars regarding state policy in managing transformational processes from 1991 to 2024. It also explores the main reasons behind the unsuccessful governmental policy in managing the economy's transformational processes. Key external and internal factors of transformational processes are identified, including war, global crises, structural imbalances, demographic changes, digitalization, and European integration. Based on statistical data, the impact of international support on the domestic economy is assessed, and the growing role of the state in economic processes is highlighted. The article discusses prospects for forming a new model of economic functioning based on innovations, digital transformation, an increasing role of the state, and entrepreneurship development.

Keywords: economic transformation, transformational crisis, state economic policy, digital transformation, structural transformation, post-war recovery.

Постановка проблеми. Поточний етап розвитку економічної системи України характеризується різкими структурними змінами, поступовим, але повільним відновленням ВВП, низкою демографічних та соціально-економічних викликів, які обумовлені, передусім, війною, низьким рівнем

продуктивності праці, глобальним сповільненням економічного зростання, геополітичною нестабільністю і новітніми економічними заходами адміністрації США, що збільшують ризик рецесії до 60% [1]. Натомість паралельно продовжується адаптація нормативно-правової бази до вимог ЄС [2], втілення вимог згідно з планом Ukraine Facility [3], попри воєнні загрози та виклики продовжується цифровізація державних інституцій.

Нові трансформаційні чинники, включно з війною, як основним з них, обумовлюють важливість оцінки та доповнення визначення «економічної трансформації», а також окреслення актуальних детермінант трансформації економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації економічних систем перебувають у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, та виступають предметом численних наукових дискусій. Вагомі теоретико-методологічні основи в цьому напрямі досліджень належать Й. Шумпетеру, Т. Веблену, К. Марксу. Основна увага науковців була зосереджена на вивченні механізмів функціонування, самозбереження та саморозвитку стаціонарних економік.

Проте принципово нові явища постіндустріального розвитку, притаманні другій половині XX ст. та першій половині XXI ст., поглибили розрив між практикою та її теоретичним обґрунтуванням.

Перегляд традиційних принципів класичної економічної науки зумовив створення фундаментальних праць філософсько-методологічного характеру, які описують поведінку складних, нерівноважних систем, дослідження в галузі універсального еволюціонізму, синергетики та нелінійного динамічного моделювання.

Поступово проблематика системних соціально-економічних перетворень виокремилась у окремий напрям наукових досліджень – економічну транзитологію, яка аналізувала трансформаційні процеси кінця 70-х років XX ст. у країнах Південної Америки.

Також тему трансформаційних перетворень активно досліджують вчені-інституціоналісти. Зокрема, Дж. Стігліц підкреслює [4] важливість більш активної участі уряду в трансформаційних процесах економічної системи, з метою усунення або пом'якшення потенційних негативних наслідків. Інші іноземні автори [5] розглядали феномен «деструктивності» як основного фактора трансформаційних процесів. Е. Бріньольсон, Д. Лі, Л. Реймонд, зокрема, досліджують вплив технологій ШІ на продуктивність праці та бізнес-процеси [6].

В. Геєць, В. Близнюк та О. Никифоров акцентують увагу на соціальному та демографічному факторах трансформації економіки України в резуль-

таті війни, які призведуть до масштабних викликів на післявоєнному ринку праці [7].

Ю. В. Кіндзерський [8] зазначає на необхідності фокусувати трансформаційну політику на впровадження нових технологій, запозичених в інших країнах. А. О. Ходжаян та А. Р. Ходжаян [9] фокусуються на важливості цільових структурних змін та підкреслюють, що це має стати основою майбутніх трансформаційних стратегій та програм уряду. Ю. В. Грига [10], в свою чергу, досліджує трансформацію з точки зору структурних змін в економіці.

Відносно новим і безумовно перспективним є напрям вивчення цифрової трансформації. Г. М. Дергачова та Я. О. Колешня [11], досліджуючи поняття цифрової трансформації, підкреслюють, що ефективна цифрова трансформація можлива завдяки ефективним урядовим заходам.

Інші автори [12], досліджуючи цифрову трансформацію українського бізнесу, дійшли висновку, що цифрова трансформація стає ключовим фактором для майбутнього світового та українського бізнесу, особливо в умовах пандемії та війни. Вона дозволяє компаніям зберегти стійкість і продовжувати розвиток. Діджиталізація робить бізнес більш конкурентоспроможним, оптимізує процеси та допомагає розв'язати ключові проблеми, особливо в умовах воєнних дій.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є визначення концептуальних засад, передумов, ознак та детермінант актуальних трансформаційних процесів, а також окреслення можливостей, які виникають та можуть стати рушієм змін в перспективі повоєнного відновлення економіки.

Виклад основного матеріалу

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Енциклопедичний словник з державного управління [13] надає декілька визначень, пов'язаних з темою дослідження, серед них «трансформація» і «трансформація економічних систем».

Трансформацію автори словника визначають як перетворення соціальних інститутів, соціальних структур, що часом супроводжуються їх докорінною зміною.

Трансформація економічних систем за словником – це перехід від одного типу організації господарського життя суспільства до іншого, зміна форм економічної системи відповідно до модернізації або радикального перетворення елементів, що її утворюють.

Е. Тофлер визначає [14] трансформацію як перетворення, різнобічні бурхливі події, зміни, поштовхи в нову систему, які є не продовженням роз-

витку в поточному напрямі, а радикальними змінами, що, можливо, запечують попередній досвід.

За Ф. Гаєком [15] поступова трансформація жорстко організованої ієрархічної системи – перетворення її в систему, яка дає людям можливість намагатися самим влаштовувати своє життя і вибирати з різноманіття форм життєдіяльності ті, які відповідають їх нахилам, – така трансформація тісно пов'язана з розвитком комерції.

Дж. Стігліц [16] визначає трансформацію як перехідні процеси, які неминуче тягнуть за собою колективні дії, які можуть мати місце, як у межах державного регулювання, так і поза ним, як на національному, так і на локальному рівнях.

Н. І. Гражевська надає [17] визначення трансформації у широкому та вузькому розуміннях. Трансформація у широкому розумінні, на думку вченої, є всезагальною формою розвитку економічних систем, пов'язаною з їх еволюційними та революційними перетвореннями, постійними переходами від стійкого до нестійкого стану й навпаки. В межах цього підходу еволюція, або еволюційна трансформація, визначається як процес поступового накопичення кількісних та якісних змін параметрів системи, зростання її ентропії та нестійкості. Зазначені зміни передують якісному стрибку, тобто революційній трансформації, та переходу системи до дисипативної структури, що відповідає новим умовам зовнішнього середовища.

Трансформацію у вузькому розумінні Н. І. Гражевська визначає як внутрішню складову процесу загальної еволюції, пов'язаною із порушенням рівноваги та поступовості, невизначеністю, незавершеністю, альтернативністю розвитку, наявністю особливих форм та специфічних елементів перехідних структур.

Вчена також систематизує основні передумови й чинники трансформаційного процесу, в т.ч. екзогенні (зміна зовнішнього середовища, що може відбуватись як автономно, так і під впливом активності господарської системи), та ендогенні (ускладнення системи, загострення суперечностей її диференційованих елементів, нагромадження помилок та збоїв у ході відтворення), та наголошує на нелінійності взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників, що постійно порушує стійкість господарського розвитку.

В. М. Геець [18], аналізуючи кризові трансформаційні явища, підкреслює проблему забезпечення динамічного економічного зростання, оскільки відсутність або вкрай низькі його темпи спричинятимуть подальше падіння рівня життя населення і посилення соціального напруження. На

думку вченого, основа кризи, яка була основоположною і визначила майбутній шлях розвитку української економіки, ґрунтувалась на невдалих трансформаційних процесах, пов'язаних з формуванням ринкового середовища та відповідної нової системи управління економікою. Це була криза, яка дістала назву «трансформаційної», в процесі виходу з якої було набуто досвід подолання гіперінфляції та формування інституційного середовища ринкового характеру.

Ю. В. Кіндзерський [8] розглядає складності і недоопрацювання у ході минулих економічних трансформацій в Україні та виділяє важливість фокусу уваги на технологічній трансформації економіки шляхом запозичення технологій різними шляхами. Також, аналізуючи досвід ЄС у розрізі секторальної трансформації, вчений акцентує на формуванні «підприємницької держави» як визначального підходу у процесі формування трансформаційних пріоритетів.

Ю. В. Грига [10] визначає структурну трансформацію економіки як взаємопов'язані процеси структурних змін, які супроводжуються економічним розвитком, та наводить характеристики трансформації: зміни секторного складу господарської діяльності, спочатку орієнтовані на розподіл робочих місць, а згодом – і на виробництво та застосування факторів; зміни у територіальному розміщенні господарської діяльності; інші аспекти змін економічної структури (демографічні, розподіл доходу тощо).

А. М. Турило та О. В. Корнух [19] визначають економічну трансформацію підприємства як економічну категорію, що характеризує складний процес у вигляді сукупності економічних змін, усвідомлених і задіяних всім персоналом підприємства в міру його інтелектуальних й інвестиційних можливостей, в усіх сферах і видах діяльності підприємства з метою забезпечення стратегічного конкурентоспроможного його розвитку.

А. О. Ходжаян та А. Р. Ходжаян [9] визначають зміни галузево-секторальних співвідношень як невід'ємну складову трансформацію економіки. Такі зміни, які входять до складу процесу трансформації, спрямовані на здійснення державою прогресивних змін у структурі економіки, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення. Також вчені акцентують увагу на необхідності запровадження правових рамкових умов та механізмів їх виконання, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання, на основі розроблення і реалізації відповідних урядових програм.

Наукові економічні публікації останніх років фокусують увагу на терміні «цифрова трансформація», що набув вагомого значення на фоні інтеграції цифрових технологій у державні інституції, та цифровізації державних баз даних.

Г. М. Дергачова та Я. О. Колешня [11] визначають цифрову трансформацію як цифрову зміну форми діяльності, перебудову організаційної структури, застосування нових бізнес-моделей, нових джерел та форм отримання доходу, залучення ширшого кола споживачів, виведення обслуговування клієнтів на новий рівень, змішування сфер функціонування у нових форматах, зокрема у вигляді цифрових платформ.

Якщо у випадку бізнесу цифровізація є наслідком запиту покупців та користувачів, державний сектор може ефективно впроваджувати цифровізацію лише за наявності відповідних урядових та місцевих програм.

На підставі робіт вчених, та з урахуванням актуального стану економічних перетворень і поточних викликів, пропонуємо сформулювати економічну трансформацію як складний, багаторівневий процес якісних перетворень економічної системи, який відбувається під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, і містить в собі зміну інституційних, структурних, технологічних та поведінкових компонентів економічної системи. Цей процес характеризується відсутністю наперед заданого фінального стану, взаємодією адаптаційних і біфуркаційних механізмів, нелінійністю розвитку та поліваріантністю можливих траєкторій. Трансформація може бути як еволюційною, так і революційною, і містить як прогресивні, так і регресивні елементи.

Якщо розглядати економічну трансформацію саме в контексті актуальних умов в Україні, то пропонуємо визначити її як процес системних змін в економіці, що розгортається в умовах глибоких кризових потрясінь, структурних дисбалансів, внутрішніх та зовнішніх шоків, і спрямований на формування нової моделі економічного функціонування. Мета трансформації, при цьому, полягає у забезпеченні стійкого відтворення, соціальну стабільність, адаптацію до глобальних викликів та інституційну узгодженість. У випадку України цей процес набуває форм транзитивних змін із поєднанням кризових і проривних елементів розвитку.

Проведений аналіз теоретичних напрацювань вчених надає можливість визначити та систематизувати ознаки економічної трансформації. Для наочності пропонуємо візуалізацію у вигляді мережевого графу, який дозволяє виділити спільні ознаки серед робіт різних вітчизняних вчених (рис. 1).

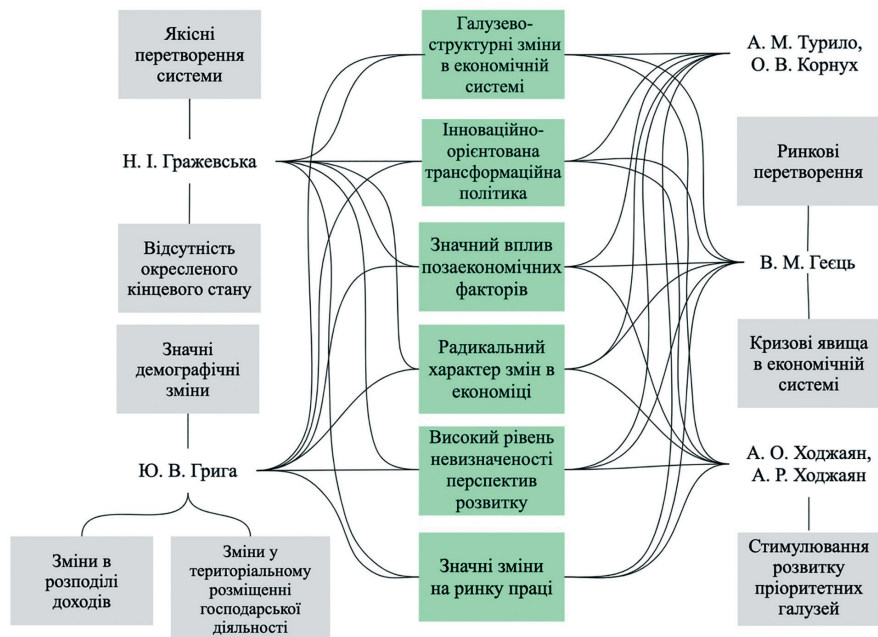

Рис. 1. Спільні ознаки економічної трансформації

Джерело: узагальнено авторами на основі джерел [8, 9, 17, 18, 19]

Даний граф надає можливість виділити такі ознаки економічної трансформації, з урахуванням актуального стану економічної системи України:

- галузево-структурні зміни в економічній системі;
- інноваційно-орієнтована трансформаційна політика держави;
- значний вплив позаекономічних факторів;
- радикальний характер змін в економіці;
- високий рівень невизначеності перспектив розвитку економіки;
- значні зміни на ринку праці.

Визначення ознак є важливим елементом процесу систематизації теоретико-методологічної частини дослідження економічної трансформації. В подальших дослідженнях окреслені ознаки будуть важливими для виділення саме трансформаційних процесів серед інших процесів динамічних систем.

Починаючи з 1991-го року економіка України перебуває у постійному стані інституційних та структурних змін. У 1991 – 1998 рр., паралельно із розпадом командно-адміністративної системи, відбувалось становлення ринкових інституцій, активне впровадження відповідної нормативно-правової бази. Початок цього процесу характеризується соціально-економічною кризою, стрімким скороченням виробництва, швидким зменшенням ВВП, гіперінфляцією, спробами системних економічних реформ. Уряд намагався затвердити «Програму структурної перебудови економіки України у 1995-1996 рр.», проте цей проект не набув чинності [20]. Закінчення цього періоду збігається із економічною стабілізацією і початком відбудови економіки, завершенням процесу перерозподілу основних виробничих фондів, появою ринкової економіки, формуванням потужних бізнес-груп, масовим поширенням бідності, колосальною поляризацією у розподілі суспільного багатства, злиттям влади і бізнесу [21]. Цей період має більшість окреслених ознак економічної трансформації, серед яких виділяються такі: галузево-структурні зміни в економічній системі, суттєві демографічні зміни, значний вплив позаекономічних факторів, значні зміни на ринку праці.

З початку 2000 і до 2008 р. виділяється період поступового економічного зростання, швидкого розширення внутрішнього ринку, кредитного буму, розквіту банківської системи, виходу українських бізнес-груп на міжнародні ринки, покращення соціальної ситуації, перших спроб оновлення та реструктуризації основних фондів, подальшої концентрації власності й влади в руках найпотужніших бізнес-груп, остаточного оформлення основних олігархічних груп, подальшою інтеграцією української економіки в світову [21].

У період з 1999 по 2003 рік уряд впровадив державні програми із забезпечення структурно-галузевих трансформацій в економіці України: «Програма структурної перебудови економіки України на середньостроковий період 1999 – 2003 рр.» [22], «Державна програма розвитку промисловості на 2003 – 2011 рр.» [23]. Остання відзначилась більш детальним визначенням мети та плану впровадження, проте не була повноцінно реалізована через фінансові, законодавчі, політичні та економічні бар'єри.

У період 2008 – 2013 рр. стан економіки зумовив в Україні практично найбільше падіння ВВП серед країн, економіка яких постраждала внаслідок кризи. В. М. Геець зазначає, що у період 2010 – 2013 рр. хоча і спостерігалось незначне економічне зростання, проте за ці чотири роки не вдалося досягти навіть рівня 2008 р., оскільки характер економічної моделі

та існуюче інституційне середовище не були змінені. У підсумку диспропорційність відновилася, залежність від зовнішнього фінансування посилилась і криза проявилась у ще значно більших масштабах, поглибилася політичною кризою і доповнилася збройним конфліктом [24].

Період 2013 – 2015 рр. в економіці характеризується значними структурними змінами в зовнішній торгівлі, значними втратами промислового потенціалу та соціальною нестабільністю, викликаними анексією Криму та початком бойових дій в ОРДЛО. Станом на 2016 р. ВВП України був майже на 20% нижче дореформеного 1991 р. [24].

У 2020-му році економіка України, ослаблена війною та втратою економічного потенціалу, відчувала вкрай негативні наслідки COVID-19 і викликаной ним рецесії. За даними Державної служби статистики, спад ВВП України в четвертому кварталі 2020 року сповільнився до 0,7% у порівнянні з 3,5% у третьому кварталі та 11,4% у другому кварталі (у першому кварталі 2020 року ВВП знизився на 1,3%). Як зазначено, в IV кварталі ВВП зріс на 0,8% у порівнянні з III кварталом (з урахуванням сезонного чинника). Реальний ВВП у першому кварталі 2021 року зменшився у порівнянні з попереднім кварталом на 1,1%, а у порівнянні з першим кварталом 2020 року – на 2,0% [25].

Напередодні запровадження карантину уряд ухвалив кілька важливих рішень для бізнесу. Так, були вжиті заходи підтримки, які позбавили усіх фізичних осіб-підприємців від сплати єдиного соціального внеску на два місяці, тимчасово скасовані штрафи та пені за несвоєчасну сплату єдиного соціального внеску, запроваджений мораторій на перевірки бізнесу. Ще одним видом допомоги бізнесу стала програма кредитування під 5 – 7 – 9%, у межах якої держава компенсує частину відсоткової ставки. Проте багато малих і середніх підприємств не змогли впоратися з обмеженнями: за даними платформи Opendatabot, з березня 2020 по березень 2021 року припинили діяльність 215 300 підприємців [26].

Безперечно найбільших трансформаційних змін зазнає економіка України в період з початку повномасштабного вторгнення РФ. Населення України зменшилося з приблизно 42 мільйонів у 2015 році до 32 мільйона у 2024 році [27], головним чином через низький рівень народжуваності, трудову міграцію та викликану війною масову хвилю вимушеної загальної міграції. Згідно з оцінкою голови створеного у 2024-му році Міністерства Єдності [27], після завершення війни в Україну повернеться 30% від 5 млн осіб, які мігрували у країни ЄС, тобто орієнтовно 1,5 млн людей. Беззаперечно відсоток людей, що планують повернутись, зменшується з кожним

роком, адже люди влаштовують своє життя в новому місці. Однією з ознак цього може бути зменшення об'єму фінансових переказів з-за кордону в Україну [28].

Нещодавнє дослідження оцінює, що скорочення людського капіталу внаслідок війни, зокрема через зниження освітніх результатів та втрату навичок, призведе до зменшення загальної факторної продуктивності на 7% до 2035 року [29]. Лише цих двох факторів достатньо для суттєвого впливу на повоєнне відновлення економіки, яка потребуватиме значних трудових ресурсів [30].

Поступове збільшення частки державного бюджету в економіці може свідчити про трансформацію національної системи господарства. Збільшення частки уряду у видатках – це загальноєвропейський тренд, і, водночас, проблема [31]. Збільшення видатків державного фонду передусім обумовлене надходженням зовнішнього фінансування, проте програми та заяви зовнішніх партнерів свідчать, що це фінансування у повоєнний період відновлення буде продовжуватись. Також можна припустити, що роль держави буде зберігатись у таких напрямках як фінансуванні проєктів з відновлення, інвестування у відбудову державних підприємств, фінансово-матеріальна допомога ветеранам та сім'ям загиблих, кредитування населення за програмами стимулювання підприємництва. У повоєнний період, з урахуванням процесу демобілізації, зменшаться видатки на оборону, проте з урахуванням істотних ризиків продовження активних бойових дій та повторної агресії, уряд буде прагнути до збереження видатків на оборону на достатньо високому рівні. Це може означати, що частка державних видатків може скоротитись, проте не суттєво, і уряд буде відігравати більш значну роль у економіці, ніж до повномасштабного вторгнення. Така системна трансформація економіки потенційно матиме позитивний вплив на цільовий розвиток пріоритетних галузей, однією з яких, на нашу думку, має бути ІТ-сектор.

У 2022 році до державного бюджету надійшло 481 млрд грн [32], у 2023 – 434 млрд грн [33], а у 2024 – 474 млрд грн [34] зовнішнього фінансування. Незважаючи на відносно однакові абсолютні значення, частка зовнішньої підтримки в доходах державного бюджету поступово знижується, що свідчить про зростання ролі внутрішніх джерел та інструментів фінансування. Проте, слід зазначити, що дефіцит бюджету також зростає [35], тому зменшення частки зовнішньої підтримки не свідчить про зростання здатності України забезпечити постійно зростаючі потреби, викликані війною – витрати на оборону та втрати промисловості та інфраструктури.

**Таблиця 1. Частка зовнішнього фінансування
у доходах державного бюджету**

Рік	Розмір допомоги, млрд грн	Частка від доходів бюджету, %
2022	481	26,9
2023	434	16,2
2024	474	15,2

Джерело: складено авторами на основі [31]

Таблиця 2. Видатки держбюджету України

Рік	Сума доходів, млн грн	Сума видатків, млн грн	Індекс споживчих цін, %	Виконання плану, %	Приріст, %
2020	1095580,4	1182010,4	105,0	109,0	
2021	1084034,3	1320152,6	110,0	112,9	11,69
2022	1323923,8	1499469,9	126,6	180,4	13,58
2023	1329260,1	2580676,6	105,1	155,6	72,10
2024	1768451,2	3309047,6	112,0	135,6	28,22
2025	2327141,7	3929061,9 (за планом)			18,74 (за планом)

Джерело: складено авторами на основі [31]

Приріст розрахований за формулою:

$$C = ((B * 100\%) / A) - 100 \quad (1)$$

де В – сума видатків поточного року, А – сума видатків попереднього року.

Перевиконання річного затвердженого показника становило 1 212 млрд грн, передусім унаслідок надходження допомоги від міжнародних партнерів і власних надходжень бюджетних установ.

Роль місцевих органів влади під час воєнного стану суттєво знизилась, особливо в частині фінансових ресурсів. І хоча децентралізація є одним із основних принципів Європейської інтеграції, фактично цей процес буде певний час відновлюватись, допоки не повернеться до стану початку 2022-го року.

ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

На думку Н. І. Гражевської [17], тенденціями сучасних соціально-економічних трансформацій є такі: інерційність відтворення, пов'язана з неможливістю швидкої заміни одних форм економічних відносин на інші; глибока детермінованість перехідного процесу його вихідним станом, що визначає тривалість транзитивного періоду; інтенсивний розвиток нових господарських форм і відносин, що відбувається через каскад біфуркацій та зумовлює незворотність перехідних процесів; урізноманітнення та дивергенція траєкторій розвитку національних економік внаслідок діалектичної взаємодії специфічних та загальноцивілізаційних чинників соціально-економічних змін, спільних ознак та особливостей перехідних процесів у різних країнах.

Аналіз розвитку економіки України за період незалежності свідчить про комплексність трансформаційних процесів, значну невизначеність та неузгодженість у сфері економічної політики держави, суттєві коливання у динаміці макроекономічних показників, зумовлених постійними внутрішніми та зовнішніми викликами. Проте важливо класифікувати детермінанти трансформаційних процесів з метою подальшого аналізу характеру та вагомості їх впливу на економічні зміни. Війна постала надсильним фактором трансформаційних процесів в економіці України. Існуючі до 24 лютого 2022 року трансформаційні чинники значно підсилились. Також виникли нові, які потребують: детального вивчення з метою визначення перспектив їх впливу, адекватної оцінки в процесі розробки моделі поточної економічної трансформації та врахування цих чинників у рекомендаціях на основі розробленої моделі.

Наявні чинники трансформаційних процесів можна поділити за походженням на внутрішні та зовнішні. Такий поділ дозволить визначити детермінанти, які підлягають коригуванню, передусім внутрішні, та які потрібно ретельно відслідковувати без можливого впливу на них – передусім зовнішні.

З огляду на історичний та актуальний аспекти трансформаційних процесів, до внутрішніх чинників належать: зміна політичної організації, війна та відповідні похідні загрози, зміни демографічної структури населення, Європейська інтеграція. Зовнішні детермінанти – це передусім: глобальні економічні негаразди, такі як світова фінансова криза 2008 року, пандемія коронавірусу Covid-19, торговельна політика країн-партнерів та фінансова допомога щодо забезпечення функціонування державних установ та відбудови зруйнованого економічного потенціалу.

З 1991 року в економіці України розпочались масштабні кризові явища, викликані розпадом СРСР та початком становлення України як окремої національної економіки. Поступове сповільнення трансформаційних процесів у 2000 – 2008 рр. засвідчило про недостатню участь держави у контролі та управлінні трансформаційними процесами переходу до ринкової економіки. Це обумовило повільне зростання макроекономічних показників, відтік працездатного населення, суттєву втрату можливостей зростання у порівнянні з іншими країнами, які здійснювали перехід з командно-адміністративної до ринкової форми економіки.

Анексія Криму та початок бойових дій у 2014 році, виступили новим чинником, воєнним, який підсилив демографічний фактор трансформації та запустив процес структурно-галузових змін в економіці, викликаних неможливістю подальшої широкої співпраці з країною-агресором. Одночасно, з поступовим зростанням ВВП та доходів населення у 2015 – 2019 рр., розвитком сільського господарства та портової інфраструктури, цей період характеризується також і втратами виробничого та технологічного потенціалу. В цей період для українських товарів відкрився ринок ЄС, хоча механізм тарифних квот суттєво обмежив потенціал зростання експорту [36].

Пандемія Covid-19, яку можна віднести до зовнішніх детермінант, спричинила значне сповільнення економіки та виявила слабкість урядової політики з відновлення, обумовленою передусім низькою фінансовою спроможністю у подоланні масштабних наслідків та загроз.

Повномасштабна війна РФ проти України, яка належить до внутрішніх детермінант, завдала вітчизняній економіці надзвичайних руйнувань. Війна стала чинником подальшого посилення деформацій структури економіки через втрату ключових виробництв країни, та відповідні зміни співвідношення між попитом і пропозицією на ринках товарів і факторів виробництва. Внаслідок війни проявились та вкрай загострились проблеми недосконалості структури національного господарства та його експортної складової. Війна стала потужним чинником трансформаційних процесів: бойові дії та ракетні удари країни-агресора завдали значних руйнувань передусім промисловим та енергетичним об'єктам; через воєнні ризики та бойові дії відбулась і продовжується еміграція населення, включно зі значним числом працездатних громадян. Окрім цього, практично відсутні іноземні інвестиції.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Наукові аналітичні дослідження українських економістів свідчать про невдачу урядову політику у сфері запровадження та контролю структурно-галузових трансформаційних програм та стратегій. Це обумовлює

необхідність ретельного та детального аналізу актуальних трансформаційних процесів у вітчизняній економіці, визначення характерних детермінант та ознак, подальшої побудови актуальної моделі та напрацювання відповідних рекомендацій, які дозволять у подальшому розробити та запровадити ефективну трансформаційну урядову політику.

Численні наукові напрацювання свідчать, що трансформаційні процеси, навіть якщо вони викликані незалежними від економічної політики чинниками, потребують контролю. Негативні ознаки трансформації можуть бути скориговані на зменшення шкідливого для економіки впливу, натомість позитивні ознаки можуть бути підсилені завдяки вдалій та фінансово забезпеченій трансформаційній політиці. Процеси трансформаційних змін мають схильність сповільнюватись та затихати, стаючи, таким чином, новою нормою, що небезпечно підсилює невизначеність та послаблює потенціал до розвитку економічної системи. Вітчизняна економіка з одного боку потребує підвищення технологічного рівня, але так само потребує більш термінового екстенсивного відновлення, що можуть забезпечити переважно менш технологічні галузі.

Вкрай важливим для розвитку економіки України є подальше вдосконалення співпраці з ЄС. Європейський Союз у 2023 році становив майже 65% від загальної вартості експорту товарів з України, у порівнянні з 27% у 2008 році. Між 2017 та 2023 роками експорт цифрових послуг зростав у середньому на 16% щорічно (хоча й з низької бази), що є найвищим показником серед усіх регіонів світу. Це створює сприятливі умови для використання торгівлі послугами як каталізатора інклюзивного зростання та розвитку України. Водночас, це свідчить, що різні галузі економіки зазнають різного рівня впливу трансформаційних процесів. Особливості адаптації різних галузей економіки до актуальних ризиків мають стати важливим предметом подальшого дослідження аспектів економічної трансформації.

Внаслідок війни проявились та вкрай загострилися проблеми недосконалості структури національного господарства та його експорту. Вчені стверджують [37], що водночас проявилася низка раніше втрачених можливостей для реалізації заходів економічної політики щодо розбудови довгих ланцюжків створення вартості та сприяння потрібним змінам у національному господарстві.

У звіті СOT [38] зазначено, що завдяки своєму різноманітному та багатому ресурсу мінеральних копалин, що включає критично важливі мінерали, такі як боксити, графіт, титан і літій, Україна також має потенціал скористатися реорганізацією глобальних ланцюгів доданої вартості у сфері низьковуглецевих технологій, та зробити внесок у перехід до чистої енергетики.

Крім того, Україна має потужну інфраструктуру транспортування та зберігання природного газу, яку можна переобладнати для відновлюваних газів, що дозволить їй відігравати роль у зміцненні енергетичної безпеки Європи.

Внутрішня міграція працездатного населення, яка суттєво змінює структуру ринку праці – добре відома тема в Україні з 2014-го року. Другою хвилею такої міграції був період пандемії Covid-19, коли багато людей перейшли на віддалену роботу і перестали мати територіальну прив'язку до робочого місця [39]. Безумовно, війна викликала міграцію найбільшу за масштабом та найскладнішу структурно.

У повоєнний період (період значного зниження бойових дій та ракетно-дронових обстрілів) важливим аспектом є термінове відновлення цих робочих місць. Одним з рушіїв такого відновлення може стати ІТ-бізнес. Він має можливості відносно швидко переміщуватись, а часто і зовсім не має територіальної прив'язки, та має значний потенціал у взаємодії з оборонним сектором, який зростає та має значний довгостроковий потенціал для подальшого розвитку.

Впровадження технологій ШІ одночасно відкриває широкий горизонт можливостей для організацій, що виражений у потенційному зростанні продуктивності, ефективності та інноваційності їх бізнесу. Натомість інтеграція технологій ШІ потребує ретельного підходу з метою нівелювати потенційні безпекові ризики від використання ШІ як джерела істини (source of truth).

Опитування ІТ-керівників 2023 р. свідчить, що 67% ставлять у пріоритет застосування технологій ШІ протягом наступних 18 місяців, а третина (33%) визначили це головним пріоритетом [40]. Інше опитування демонструє, що керівники різних організацій однаково оптимістично вбачають перспективи підвищення продуктивності їх організацій та рівня знань серед працівників вже у найближчому майбутньому. Більшість зазначають ІТ-сектор як основний напрям впровадження інструментів на основі технологій ШІ [41].

Від початку повномасштабного вторгнення уряд працює над проблемою малого підприємництва. У липні 2022 року стартувала урядова програма «єРобота», яка передбачає надання українцям грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Вона спрямована на активізацію підприємницької діяльності та стимулювання створення робочих місць [42].

Приватні інвестиції та прямі іноземні інвестиції матимуть вирішальне значення для відновлення та реконструкції України, вартість якої, за оцінками Світового банку, становить 486 мільярдів доларів США протягом наступного десятиліття.

Висновки. Економічна трансформація України є складним, багаторівневим та системним процесом, який триває від здобуття незалежності і набув особливої інтенсивності після початку повномасштабної війни. Цей процес охоплює глибокі структурні, інституційні, демографічні та технологічні зміни та має виражені характерні особливості в історичному розрізі.

В історичному розрізі кожен етап супроводжувався структурними зрушеннями, інституційною перебудовою та соціально-економічними потрясіннями. Якщо у 90-х рр. XX століття головні виклики полягали у відсутності підґрунтя для функціонування ринкової економіки, то для 20-х рр. XXI століття більш характерна соціально-демографічна проблематика, викликана, передусім, війною.

З метою узгодження проблем та шляхів їх вирішення важливо уважно аналізувати визначні детермінанти поточного стану трансформації, оскільки саме вони впливають на підсилення або послаблення економічних негараздів та викликів.

Проблеми минулих етапів трансформацій, зокрема неповнота ринкових реформ, відсутність ефективного контролю, корупція та інституційна слабкість, вимагають переосмислення та побудови нової трансформаційної політики на засадах стратегічного планування, антикризового управління та інституційної прозорості. У зв'язку з цим, вкрай важливим для забезпечення успішного повоєнного відновлення постає узгодження короткострокових пріоритетів (відбудова інфраструктури, стимулювання підприємництва) з довгостроковими цілями (технологічна модернізація, інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості, формування інноваційної економіки). Особливу увагу варто звернути на потенціал для розвитку економіки України: цифрову трансформацію, адаптацію до європейських стандартів, стимулювання ІТ-сектора, розвиток підприємництва, орієнтацію на інновації та експорт послуг, а також мобілізацію внутрішніх ресурсів і зовнішньої підтримки

Майбутні дослідження мають бути зосереджені на вивченні галузевих особливостей трансформації, впливу цифровізації на регіональний розвиток, соціальних наслідків структурних зрушень та моделюванні сценаріїв трансформації з урахуванням воєнного та післявоєнного контексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. The probability of a recession remains at 60%. J. P. Morgan, 2025. URL: <https://www.jpmorgan.com/insights/global-research/economy/recession-probability> (дата звернення: 22.04.2025)
2. Методологія перевірки відповідності законодавства України праву Європейського Союзу (Acquis EC). URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/en/law/metodologiya-perevirky-vidpovidnosti-zakonodavstvu> (дата звернення: 22.04.2025).

3. Ukraine Facility. Міністерство економіки України. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/en/> (дата звернення: 22.04.2025).
4. Stiglitz J. E. The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. New York : W. W. Norton & Company, 2013. 560 p.
5. Christensen C. M., McDonald R., Altman E. J., Palmer J. E. Disruptive Innovation: An Intellectual History and Directions for Future Research // *Journal of Management Studies*. 2018. Vol. 55, No 7. Pp. 1043 – 1078.
6. Brynjolfsson E., Li D., Raymond L. Generative AI at Work [Електронний ресурс] // *The Quarterly Journal of Economics*. 2025. Vol. 140, No 2 Pp. 889 – 943. URL: <https://academic.oup.com/qje/article/140/2/889/7990658> (дата звернення: 22.04.2025).
7. Heyets V., Blyzniuk V., Nykyforuk O. The Recovery of Ukraine. Social Quality in the Postwar Societal Space [Електронний ресурс] // *International Journal of Social Quality*. 2022. Vol. 12, No 1. Pp. 1 – 28.
8. Кіндзерський Ю. В. Інноваційні, структурні перетворення і державна політика їх забезпечення крізь призму викликів сталого розвитку та повоєнного відновлення // Оцінка інноваційного розвитку та структурні трансформації в економіці України: колективна монографія [Електронний ресурс] / [Єгоров І. Ю., Бажал Ю. М., Кіндзерський Ю. В. та ін.] ; за ред. І. Ю. Єгорова, Ю. В. Кіндзерського ; НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2023. 240 с.
9. Ходжаян А. О., Ходжаян А. Р. Інституціоналізація структурної трансформації економіки України // Економічний розвиток України: концептуальні засади та інституційний вимір: монографія / за ред. В. Д. Бразилевича, Н. І. Гражевської, В. В. Вірченка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 430 с.
10. Грига В. Ю. Методичні основи оцінювання впливу інноваційної діяльності на структурні зміни // Оцінка інноваційного розвитку та структурні трансформації в економіці України: колективна монографія [Електронний ресурс] / [Єгоров І. Ю., Бажал Ю. М., Кіндзерський Ю. В. та ін.] ; за ред. І. Ю. Єгорова, Ю. В. Кіндзерського ; НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2023. 240 с.
11. Дергачова Г. М., Колешня Я. О. Цифрова трансформація бізнесу: сутність, ознаки, вимоги та технології // *Економічний вісник НТУУ "КПІ"* : зб. наук. пр. 2020. № 17. С. 280 – 290.
12. Мельник Л., Карінцева О., Калініченко Л., Харченко М., Лебідь М. Економічні засади цифрової трансформації підприємств України // *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 4 (13). С. 19 – 25.
13. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
14. Тоффлер Е. Третя хвиля / Елвін Тоффлер ; пер. з англ. А. Євса ; ред. пер. Шовкун. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 475 с.
15. Гаск Ф. Шлях до рабства / пер. з англ. С. Рачинський. Київ, 2022. 208 с.
16. Stiglitz J. Whither Reform? // *Ten Years of the Transition*. World Bank: Annual Bank Conference on Development Economics (Washington, D.C., April 28–30, 1999). Washington, 1999.

17. Гражевська Н. І. Трансформація економічних систем в умовах глобалізації : дис. д-ра екон. наук : 08.00.03. Економіка та управління національним господарством / Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2009. 482 с.
18. Геєць В. М. Подолання квазіринковості – шлях до інвестиційно орієнтованої моделі економічного зростання // *Економіка України*. 2015. № 6 (643).
19. Турило А. М., Корнух О. В. «Економічна трансформація» як ключове поняття сучасного громадського розвитку // *Гуманітарний вісник*. 2014. Вип. 6. Ч. 3.
20. Закон України Про закордонні справи : від 21 листоп. 1996 р. № 248/96-ВР. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
21. Економічна історія України : історико-економічне дослідження : у 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с.
22. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про затвердження заходів щодо реалізації Програми діяльності Кабінету Міністрів України, розробленої на основі Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 1997 році» : від 27 трав. 1998 р. № 443-98-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-98-%D1%80#Text>.
23. Постанова Кабінету Міністрів України Про внесення змін до Правил митного контролю та митного оформлення транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України : від 21 трав. 2024 р. № 570. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/2893113>
24. Промисловість України – 2016: стан та перспективи розвитку : наук.-аналіт. доп. / О. І. Амоша, І. П. Булеев, А. І. Землянікін, Л. О. Збаразська, Ю. М. Харазішвілі та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2017. 120 с.
25. Заробітна плата в Україні у січні – грудні 2020 року : експрес-вип. / Державна служба статистики України. Київ, 2020. 15 с. PDF-файл. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/12/155.pdf>.
26. Сабадаш В., Харченко Д., Збиранник О. Вплив пандемії коронавірусу на економіку України: галузевий аналіз наслідків і можливостей відновлення // *Mechanism of an Economic Regulation*. 2021. № 3 (93). Pp. 5 – 18.
27. Ukrainer im Ausland: «Dann werden die Menschen zurückkommen», ist der Vizepremier überzeugt [Електронний ресурс] // Welt.de. URL: <https://www.welt.de/politik/ausland/article255309402/Ukrainer-im-Ausland-Dann-werden-die-Menschen-zurueckkommen-ist-der-Vizepremier-ueberzeugt.html> (дата звернення: 22.04.2025).
28. Перекази грошей в Україну: чому зменшується потік коштів з-за кордону [Електронний ресурс] // УНІАН. – URL: https://www.unian.ua/economics/finance/_____perekazi-groshey-v-ukrajinu-chomu-zmenshuyetsya-potik-koshtiv-z-za-kordonu-12937836.html (дата звернення: 22.04.2025).
29. Egert, B., & de la Maisonneuve, C. The impact of the war on human capital and productivity in Ukraine // *Policy Studies*. 2024. Т. 45, № 3-4. С. 282 – 292.

30. Брак робочої сили може стати бар'єром на шляху повоєнного відродження – експерт [Електронний ресурс] // Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3838779-brak-robocoi-sili-moze-stati-barerom-na-slahu-povoennogo-vidrozzenna-ekspert.html> (дата звернення: 22.04.2025).

31. Serban F. M., Stoenoiu C.-E., Cristea C. The Analysis of Government Expenditures in the European Union // *Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development*. 2020. Vol. 15, No 2. Pp. 153 – 162.

32. Бюджет України на 2022 рік: офіційна публікація [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538 (дата звернення: 22.04.2025).

33. Бюджет України на 2023 рік: офіційна публікація [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 (дата звернення: 22.04.2025).

34. Бюджет України на 2024 рік: офіційна публікація [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 (дата звернення: 22.04.2025).

35. Видатки державного бюджету України [Електронний ресурс] // Index. Minfin.com.ua. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/> (дата звернення: 22.04.2025).

36. Торговельні квоти ЄС для України [Електронний ресурс] / Київська школа економіки. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/01/Trade-Tarifni-kvoti-YES-dlya-Ukrayini.pdf> (дата звернення: 22.04.2025).

37. Оцінка інноваційного розвитку та структурні трансформації в економіці України: колективна монографія [Електронний ресурс] / [Єгоров І. Ю., Бажал Ю. М., Кіндзерський Ю. В. та ін.] ; за ред. І. Ю. Єгорова, Ю. В. Кіндзерського ; НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2023. 240 с.

38. Trade Policy Review. Ukraine. Report by the Secretariat [Огляд торговельної політики. Україна. Доповідь Секретаріату] : [веб-сторінка] / World Trade Organization. 2024. Режим доступу: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp567_e.htm.

39. Migration in Ukraine: Facts and Figures 2021 [Електронний ресурс] / International Organization for Migration Ukraine. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

40. Baxter K., Schlesinger Y. Managing the risks of generative AI // *Harvard Business Review*. 2023. 115 p.

41. Generative AI Survey Takeaways [Електронний ресурс] // *Writer.com*. URL: <https://writer.com/blog/generative-ai-survey-takeaways/> (дата звернення: 22.04.2025).

42. Гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977> (дата звернення: 22.04.2025).

REFERENCES

1. The probability of a recession remains at 60%. J. P. Morgan, 2025. URL: <https://www.jpmorgan.com/insights/global-research/economy/recession-probability> (accessed: 22.04.2025).
2. Methodology for Verifying the Compliance of Ukrainian Legislation with European Union Law (Acquis EU). URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/en/law/metodologiya-perevirky-vidpovidnosti-zakonodavstvu> (accessed: 22.04.2025).
3. Ukraine Facility. Ministerstvo Ekonomiky Ukrainy [Ministry of Economy of Ukraine]. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/en/> (accessed: 22.04.2025).
4. Stiglitz J. E. The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. New York : W. W. Norton & Company, 2013. 560 p.
5. Christensen C. M., McDonald R., Altman E. J., Palmer J. E. Disruptive Innovation: An Intellectual History and Directions for Future Research // *Journal of Management Studies*. 2018. Vol. 55, No 7. Pp. 1043 – 1078.
6. Brynjolfsson E., Li D., Raymond L. Generative AI at Work // *The Quarterly Journal of Economics*. 2025. Vol. 140, No 2. Pp. 889 – 943. URL: <https://academic.oup.com/qje/article/140/2/889/7990658>.
7. Heyets V., Blyzniuk V., Nykyforuk O. The Recovery of Ukraine. Social Quality in the Postwar Societal Space // *International Journal of Social Quality*. 2022. Vol. 12, No 1. Pp. 1 – 28.
8. Kindzerskyi, Yu. V. Innovatsiini, strukturni peretvorennia i derzhavna polityka yikh zabezpechennia kriz pryzmu vyklykiv staloho rozvytku ta povoiennoho vidnovlennia // Otsinka innovatsiinoho rozvytku ta strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: kolektyvna monohrafiia [Elektronnyi resurs] / [Yehorov I. Yu., Bazhal Yu. M., Kindzerskyi Yu. V. ta in.] ; za red. I. Yu. Yehorova, Yu. V. Kindzerskoho ; NAN Ukrainy, DU «In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». Kyiv, 2023. 240 p.
9. Khodzhayan, A. O., Khodzhayan, A. R. Instytutsionalizatsiia strukturnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy // *Ekonomichni rozvytok Ukrainy: kontseptualni zasady ta instytutsiini vymir: monohrafiia* / za red. V. D. Brazylevycha, N. I. Hrazhevskoi, V. V. Virchenka. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K, 2022. 430 p.
10. Hryha, V. Yu. Metodychni osnovy otsiniuvannia vplyvu innovatsiinoi diialnosti na strukturni zminy // Otsinka innovatsiinoho rozvytku ta strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: kolektyvna monohrafiia [Elektronnyi resurs] / [Yehorov I. Yu., Bazhal Yu. M., Kindzerskyi Yu. V. ta in.] ; za red. I. Yu. Yehorova, Yu. V. Kindzerskoho ; NAN Ukrainy, DU «In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». Kyiv, 2023. 240 p.
11. Derhachova, H. M., & Koleshnya, Ya. O. Digital business transformation: essence, features, requirements and technologies. // *Economic Bulletin of NTUU "KPI" : collection of scientific works*, 2020, (17), 280 – 290.
12. Melnyk L., Karintseva O., Kalinichenko L., Kharchenko M., Lebid M. Ekonomichni zasady tsyfrovoy transformatsii pidpriemstv Ukrainy // *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*. 2024. № 4 (13). Pp. 19 – 25. [Economic Foundations of Digital Transformation of Ukrainian Enterprises].

13. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic Dictionary of Public Administration] / uklad. : Yu. P. Surmin, V. D. Bakumenko, A. M. Mykhnenko ta in. ; za red. Yu. V. Kovbasiuka, V. P. Troshchynskoho, Yu. P. Surmina. Kyiv : NADU, 2010. 820 p.
14. Toffler E. Tretia khvylya / Elvin Toffler ; per. z anhl. A. Yevsa ; red. per. Shovkun. Kyiv : Vyd. dim «Vsesvit», 2000. — 475 p. [The Third Wave].
15. Haiek F. Shliakh do rabstva / per. z anhl. S. Rachynskiy. Kyiv, 2022. 208 p. [The Road to Serfdom].
16. Stiglitz J. Whither Reform? // Ten Years of the Transition. World Bank: Annual Bank Conference on Development Economics (Washington, D.C., April 28–30, 1999). Washington, 1999.
17. Hrazhevska N. I. Transformatsiia ekonomichnykh system v umovakh hlobalizatsii : dys. d-ra ekon. nauk : 08.00.03 Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom / Kyivs'kyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet im. Vadyma Hetmana. Kyiv, 2009. 482 p. [Transformation of Economic Systems under Globalization].
18. Heyets V. M. Podolannia kvazirynekovosti – shliakh do investytsiino oriietovanoi modeli ekonomichnoho zrostantia // *Ekonomika Ukrainy*. 2015. № 6 (643). [Overcoming Quasi-Market Conditions].
19. Turylo A. M., Kornukh O. V. "Ekonomichna transformatsiia" yak kliuchove poniattia suchasnoho hromadskoho rozvytku // *Humanitarnyi visnyk*. 2014. Vyp. 6. Ch. 3. ["Economic Transformation" as a Key Concept of Modern Social Development].
20. Zakon Ukrainy Pro zakordonni spravy [Law of Ukraine On Foreign Affairs] : vid 21 lystop. 1996 r. № 248/96-VR. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
21. Ekonomichna istoriia Ukrainy : istoryko-ekonomichne doslidzhennia : u 2 t. / [red. rada: V. M. Lytvyn (holova), H. V. Boriak, V. M. Heyets ta in. ; vidp. red. V. A. Smolii; avt. kol.: T. A. Balabushevykh, V. D. Baran, V. K. Baran ta in.]; NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Kyiv : Nika-Tsentr, 2011. T. 2. 608 p. [Economic History of Ukraine: A Historical and Economic Study].
22. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia zakhodiv shchodo realizatsii Prohramy diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy, rozroblenoi na osnovi Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie i zovnishnie stanovyshe Ukrainy u 1997 rotsi" [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approval of Measures for the Implementation of the Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Developed on the Basis of the Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 1997"] : vid 27 trav. 1998 r. № 443-98-r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-98-%D1%80#Text>.
23. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro vnesennia zmin do Pravyl mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia transportnykh zasobiv, shcho peremishchuiutsia cherez mytnyi kordon Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Amendments to the Rules of Customs Control and Customs Clearance of Vehicles Moving Across the Customs Border of Ukraine] : vid 21 trav. 2024 r. № 570. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/npas/2893113>.

24. Promyslovist Ukrainy – 2016: stan ta perspektyvy rozvytku : nauk.-analitych. dop. / O. I. Amosha, I. P. Buliiev, A. I. Zemliankin, L. O. Zbarazka, Yu. M. Kharazishvili ta in.; NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. Kyiv, 2017. 120 p. [Industry of Ukraine – 2016: State and Development Prospects].
25. Zarobitna plata v Ukraini u sichni – hrudni 2020 roku [Wages in Ukraine in January – December 2020] : ekspres-vyp. / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv, 2020. 15 p. PDF-fail. Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/12/155.pdf>.
26. Sabadash V., Kharchenko D., Zbyrannyk O. Vplyv pandemii koronavirusu na ekonomiku Ukrainy: haluzevyi analiz naslidkiv i mozhlyvostei vidnovlennia // *Mechanism of an Economic Regulation*. 2021. № 3 (93). Pp. 5–18. [Impact of the Coronavirus Pandemic on Ukraine's Economy: Sectoral Analysis of Consequences and Recovery Opportunities].
27. Ukrainer im Ausland: „Dann werden die Menschen zurückkommen“, ist der Vizepremier überzeugt [Elektronnyi resurs] // Welt.de. URL: <https://www.welt.de/politik/ausland/article255309402/Ukrainer-im-Ausland-Dann-werden-die-Menschen-zurueckkommen-ist-der-Vizepremier-ueberzeugt.html> (data zvernennia: 22.04.2025).
28. Perekazy hroshei v Ukrainu: chomu zmenshuietsia potik koshtiv z-za kordonu [Elektronnyi resurs] // UNIAN. – URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/perekazi-groshey-v-ukrajinu-chomu-zmenshuetsya-potik-koshtiv-z-za-kordonu-12937836.html> (data zvernennia: 22.04.2025). [Money Transfers to Ukraine: Why the Inflow from Abroad is Decreasing].
29. Egert, B., & de la Maisonneuve, C. The impact of the war on human capital and productivity in Ukraine // *Policy Studies*. 2024. T. 45. № 3 – 4. Pp. 282 – 292.
30. Brak robochoi syly mozhe staty barierom na shliakhu povoyennoho vidrodzhennia – ekspert [Elektronnyi resurs] // Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3838779-brak-robocoi-sili-moze-stati-barerom-na-slahu-povoen-nogo-vidrodzenna-ekspert.html> (data zvernennia: 22.04.2025). [Labor Shortage Could Hinder Post-War Recovery – Expert].
31. Serban F. M., Stoenoiu C.-E., Cristea C. The Analysis of Government Expenditures in the European Union // *Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development*. 2020. Vol. 15. No 2. Pp. 153 – 162.
32. Biudzhet Ukrainy na 2022 rik: ofitsiina publikatsiia [Elektronnyi resurs] / Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538 (data zvernennia: 22.04.2025). [Budget of Ukraine for 2022: Official Publication].
33. Biudzhet Ukrainy na 2023 rik: ofitsiina publikatsiia [Elektronnyi resurs] / Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 (data zvernennia: 22.04.2025). [Budget of Ukraine for 2023: Official Publication].
34. Biudzhet Ukrainy na 2024 rik: ofitsiina publikatsiia [Elektronnyi resurs] / Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 (data zvernennia: 22.04.2025). [Budget of Ukraine for 2024: Official Publication].
35. Vydatky derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Index.Minfin.com.ua. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/> (data zvernennia: 22.04.2025). [Public Expenditure of Ukraine].

36. Torhovelni kvoty YeS dlia Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Kyivska shkola ekonomiky. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/01/Trade-Tarifni-kvoti-YES-dlya-Ukrayini.pdf> (data zvernennia: 22.04.2025). [EU Trade Quotas for Ukraine].
37. Otsinka innovatsiinoho rozvytku ta strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: kolektyvna monohrafiia [Assessment of Innovative Development and Structural Transformations in the Economy of Ukraine: Collective Monograph] [Elektronnyi resurs] / [Yehorov, I. Yu., Bazhal, Yu. M., Kindzerskyi, Yu. V. ta in.] ; za red. I. Yu. Yehorova, Yu. V. Kindzerskoho; NAN Ukrainy, DU «In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». Kyiv, 2023. 240 p.
38. Trade Policy Review. Ukraine. Report by the Secretariat [Ohliad torhovelnoi polityky. Ukraina. Dopovid Sekretariatu] : [web-page] / World Trade Organization. 2024. Rezhym dostupu: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp567_e.htm.
39. Migration in Ukraine: Facts and Figures 2021 [Elektronnyi resurs] / International Organization for Migration – Ukraine. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf (дата звернення: 22.04.2025).
40. Baxter K., Schlesinger Y. Managing the risks of generative AI // *Harvard Business Review*. 2023. 115 p.
41. Generative AI Survey Takeaways [Elektronnyi resurs] // *Writer.com*. URL: <https://writer.com/blog/generative-ai-survey-takeaways/> (data zvernennia: 22.04.2025).
42. Hranty vid derzhavy na vidkryttia chy rozvytok biznesu [Elektronnyi resurs] / Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977> (data zvernennia: 22.04.2025). [State Grants for Starting or Developing a Business].